

Pospíšil, Ivo

Personální četba mezi estetikou produkce a recepce

Opera Slavica. 2014, vol. 24, iss. 1, pp. 67-69

ISSN 1211-7676 (print); ISSN 2336-4459 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/130195>

Access Date: 06. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Personální četba mezi estetikou produkce a recepcí

Winczer, P.: **Literatúra v hľadani čitateľa (20. roky: Karel Čapek, Il'ja Erenburg)**. Veda, Bratislava 2013. ISBN 978-80-224-1330-5.

Zabývat se recepční fází literárního procesu je módní zhruba od 60. let 20. století. Německá hermeneutika 50.–60. let 20. století v podání H.-G. Gadamera a recepční estetika typu H. R. Jausse, snad i slovenský Nitranský tým a jeho koncepce vyvolaly v našem prostoru živý zájem o čtenářství z hlediska sociologie, psychologie i estetiky. Nová doba po roce 1989 dala tomuto výzkumu nové impulsy: šlo jednak o ruský řečeno „navrácenou literaturu“, tedy četbu toho, co bylo dříve zakázáno nebo se šířilo samizdatem či v zahraničních edicích a překladech, jednak o osudy čtenářů a čtenářství vůbec: všeobecně četba knih katastrofálně poklesla, aniž by byla adekvátně nahrazena „konzumací“ prostřednictvím nových technologií. Své o tom vědí především učitelé středních a vysokých škol, zvláště pokud jsou jejich oborem jazyky a filologie obecně. Jsou autoři, kteří asi záměrně zkoumají dobově konjunkturální témata a přispívají k nim svým způsobem, i když třeba jen sestavováním antologií vybraných textů, například střední Evropou, příběhem čili postaru syžetologií či naratologií nebo právě čtenářstvím.

Zařadil se k nim nyní i typický akademický badatel, polonista, jenž v 90. letech vyučoval na vídeňské slavistice, Pavol Winczer. Vybral si k tomu dva autory a sledoval nikoli čtenáře, ale autorskou strategii zaměřenou na čtenáře. Fakticky se čtenářství intenzivněji a explicitněji dotýká jen první kapitola *Motivácie a úrovne čítania beletrie*. Pro autora není téma čtenářství nové, už se jím v minulosti zabýval a v úvodu zdůvodňuje, proč potom od tématu ustoupil. Takže jeho návrat k problematice čtenáře a jejím souvislostem lze uvítat.

Nevím, proč si vybral právě tyto autory, když je mu jistě bližší polská nebo slovenská literatura; také přilíši nerozumím tomu, když ukazuje, z jaké teoretické sekundární literatury čerpal (hlavně polské a německé – kromě přísně vybrané české a slovenské): absence „balíku“ jiné literatury o čtenáři je přesto citelná. Výběr autorů je zřejmý, neboť oba psali tak, že flexibilně reagovali na vnější podněty, otázka je, zda to byl právě čtenář.

Své pojednání o Karlu Čapkovi Winczer nazývá *Autorské ciele a stratégie Karla Čapka*. Vychází z toho, co se o Čapkovi již dávno ví, také z jeho vlastních textů. Na počátku je stručná autorova charakteristika, potom jeho názor na poslání spisovatele. Opravdu nevím, jak autor dospěl k tomu, že příklon k science fiction a dystopii znamená jakési využití očekávání méně vyspělého čtenáře (tu jde o *Krakatit*; u dalších děl podobného typu již to otevřeně netvrdí). Vcelku pečlivě pak zkoumá využití detektivky, hospodské historky, ústních vrstev jazyka, aniž by uvedl celou složitou problematiku skazu a gavyndy a polemiku o vztahu psaný a orální, jak to proběhlo v sovětské diskusi 20. let minulého století, fiction a nonfiction včetně tzv. hraničních žánrů (také bez uvedení mnohočetné literatury na toto téma, bez uvedení toho, že existuje genologie apod.). Teze je jednoduchá: žánrové posuny, pestrost jsou součástí autorovy strategie vůči čtenáři. Je pravda, že K. Čapek byl dobrý stratég: to se projevilo i v jeho teleologických postupech i např. vzhledem k Nobelově ceně, dokázal jistě i kalkulovat, ale současně měl své zásady morální a politické a byl velkou osobností. Kde je hranice mezi strategií vůči čtenáři a kde jde o vnitřní sebevyjádření je obtížné stanovit. V kapitole o Karlu Čapkovi, první části Winczerovy dílo, jde o čtenáře jen zdánlivě: vše se vlastně odvíjí od autora a jeho –

„řečeno“ s recepčními estetiky – „estetiky produkce“, nikoli „estetiky recepcce“. Čtenář tu vystupuje poněkud matně, jen jako objekt autorské strategie. Pojednání o autorovi, ať již se týká čehokoli, by mělo vycházet z dosavadní úrovně poznání: ta je v tomto případě dosti omezená. Chybí tu nejen novější bádání S. Nikolského, ale i řada současnějších knih a studií o K. Čapkovi. Najdeme tu sice řadu obecněji pojatých německých publikací, také přísně vybraných českých; výběr sekundární literatury je v dialogii expurgovaný, patrně záměrně, možná nedopatřením. Stalo se nyní zvykem, že knihy o různých literárních jevech píšou ti, kteří příliš nevnímají stav bádání, ale zaměřují se jen na svoje téma a svůj zorný úhel; to je jistě možné. Mohli bychom jako příklad uvést známou knihu Radka Pytlíka, mimo jiné odborníka na Haška a jiná témata, o Dostojevském (Radko Pytlík: F. M. Dostojevskij: Život a dílo. Emporijs, Praha 2010; viz naši recí. Pokus o personalistické přečtení Dostojevského. *Slavica Litteraria*, X 14, 2011, č. 2, s. 159–162), v níž v podstatě ignoruje vše podstatné, co bylo o tomto autorovi v poslední době napsáno a dává rozhovory novinám, kde „objevuje“ život Dostojevského, což mají novináři rádi, zejména exotiku sibiřské káznice. Autor otevřeně říká, že seznamuje čtenáře se svým přečtením Dostojevského a v tom mu nelze zabránit. Kniha se dobře čte, ale je určena jakožto populární spíše nepoučenému čtenáři. Totéž lze via facti říci o této dialogii, i když se tváří svým stylem a celkovým laděním i poznámkami jako přísně odborná. Poněkud zamrzí, že tu například chybějí – když už nic jiného (a je toho hodně) – dvě knížky o K. Čapkovi, jež napsala mladá polská bohemistka působící na Slovensku a v Maďarsku (Agnieszka Janiec Nyitrai: *Svět mezi řádky. Kapitoly o cestopisech Karla Čapka*. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Fakulta stredoerópskych štúdií, Nitra 2011. *Táz: Zrcadlení. Literárněvědné sondy do tvorby Karla Čapka*. Nitra 2012). A to uvádíme jen literaturu, která vznikla v autorově těsné blízkosti. Rozhodně právě cestopis patří k autorské strategii více než jiné žánry. Také mě mrzí schematické novinářské charakteristiky díla J. Zamjatina v poznámkách.

Dosti podobné je to v druhé části dialogie. Ilja Erenburg bývá spojován s Čapkem tradičně, zde nic objeveného není, stejně jako jeho žánrová pestrost, novinářina, pragmatičnost. Autor se zmiňuje o mezinárodním rázu Erenburgova díla, o veščísmu, pikaresknosti, fejetonovitistí, satíře, ale i ruské tradici soucitu s bližními, poněkud zapomíná na autorovo židovství, zvláště v ruském prostředí signifikantní a hlavně na ruské kontexty: zde vypadá Erenburg jako něco výjimečného, opak je však v sovětské literatuře 20. let pravdou. Čtenářství Erenburga není příliš srozumitelné, stejně jako oddělování „vysokého“ a „nízkého“: na to by nejlépe odpověděly současné americké bestsellery. Také zde chybí například problém cenzury a autocenzury, jenž platí nikoli jen v Erenburgově SSSR, a již upatřené hlubší souvislosti domácí literatury; znalost sekundární literatury o Erenburgovi je slabší než v případě Čapkově.

Dilogie budí dojem, že si autor přečetl díla dvou známých spisovatelů a s použitím několika děl sekundární literatury napsal svoje dojmy z četby a vsunul je do krabičky „autorské strategie“ vzhledem k čtenáři. Kdyby byla kniha stylizována jako volné čtení vzdělaného a poučeného vědce, který se zabývá literaturami, jimiž se běžně nezabývá, čtení jaksi ozvláštňeně nezatižené soupisy děl čapologů a erenburgologů, bylo by to jistě přijatelné, stejně jako kniha Pytlíkova o Dostojevském: sám ji tak ostatně stylizuje.

Rozpačitý je také závěr jako supplementum o způsobu čtení z pohledu literárního sociologa (mnoho se o tom nedovídáme), včetně věty, že marxistická koncepce literatury vycházela vstříc jednoduchému, jinak řečeno nekultivovanému čtenáři (schematismus

apod.). To už je opravdu až príliš laciné: v koncepciach primitívnych ideológov čtenář nehrál zďaleka tak významnou rolu; šlo jen o nátlak v názorovom smyslu, vše složitě mohlo zne-
snadňovat propagandu. Ostatně jednoduché často láká i intelektuály, nejen primitivy. V sa-
motné skutečně špičkové marxistické literární vědě by se doklady k tomuto tvrzení hledaly
velmi obtížně (B. Václavek, G. Lukács).

Jinak řečeno: kniha Pavla Winczera je přínosná právě v novém „nasvícení“ děl obou
autorů: z tohoto hlediska obsahuje však řadu nadbytečných, příliš explicitních pasáží, jako
by byla určena nepřilíši poučenému čtenáři, jenž se sice vyzná v literatuře, ale příliš neví
o předmětu autorova zájmu. Čtu tedy knihu známého literárního vědce spíše jako analýzu
děl dvou vzájemně blízkých autorů (bez masky módního čtenářství), kteří byli senzitivní
k proměnám člověka s společností, chápali literaturu jako jeden celek, nenormativně z hle-
diska „vysokého“ a „nízkého“, jako vzájemné dialektické přelévání různých jejich vrstev,
tedy moderně, otevřeně, s vytvářením nových průseků a koridorů v poetice, což Z. Mat-
hauser nazýval metahabilitou; současně také jako jeho vlastní čtení dané původní čtenář-
skou a badatelskou zkušeností včetně dobré schopnosti ukázat na srovnávací kontext jejich
díla. Nemluvě o tom, že Čapkova a Erenburgova integrace triviálních žánrů anticipovala
žhavou literární současnost.

Ivo Pospíšil

Spoločenskovedné poznávanie osobnosti a tvorby Dominika Tatarku

Výročia sa zvyknú pracovníkmi v národnej kultúry a medzi literárnymi vedcami, ak
sa pripomínanie spája s výraznou osobnosťou spisovateľa, meniť na zámerné pristavenia
sa alebo na návraty, v ktorých sa nanovo formuje, alebo znova rekonštruuje „portrét“ jubi-
lujúcej tvorivej osobnosti tak, aby sa jednak objasňovalo aktualizovanie istého okamihu
z celku autorskej osobnosti, teda jeho hodnota „tu a teraz“, alebo sa záujem z jednotlivosti
premení na obsiahnutie celku, čím sa rekonštruujú nielen procesy z vývinu národnej litera-
túry a kultúry, ale – a o to ide predovšetkým – naznačujú sa spoločenské súvislosti v čase,
do ktorého „zapadne“ aj literárny kontext ako jeho iniciačná alebo realizovaná hodnota.

V deväťdesiatych rokoch sa navrstvovali také literárnovedné projekty¹, ktorými
obzvlášť s tretná a nastupujúca generácia výskumníkov sa vyrovnávala s nedávnou spoloč-
enskou a kultúrnou minulosťou, so stratami i nálezmi predovšetkým v druhej polovici 20.
storočia.

Dejinné a politické okolnosti, ale aj aktivity literárneho života zakomponované do
širšieho spoločenského a kultúrneho pohybu sa sústredili – pars pro toto – na osobnosť Do-
minika Tatarku².

¹ BILÍK, R.: Industrializovaná literatúra. Bratislava: Proxy 1995, PRUŠKOVÁ, Z.: ...keď si ta
spomeniem na šesťdesiate roky. Bratislava: Proxy 1995, Valérom Mikulom vedený projekt
Čítame slovenskú literatúru I. – III. (Bratislava: Ústav slovenskej literatúry SAV 1997 –
1998), Ladislav Čúzy a kolektív v projekte Panoráma slovenskej literatúry I. – III. Bratislava:
Slovenské pedagogické nakladateľstvo v rokoch 2004 až 2006.

² BÁTOROVÁ, M.: Rok úzkosti a vzopätie. Bratislava: Causa editio 1992. JANČOVIČ, I.:
Tvorivé začiatky Dominika Tatarku. Banská Bystrica: FHV UMB 2010, MIKULA, V.: